

Jaarverslag 2023

Historische Vereniging Oud Wassenaer

Op de bres voor cultureel erfgoed

Beste Leden,

Voor het jaarverslag 2018 schreef ik mijn eerste voorwoord met de titel ‘Behoud cultureel erfgoed’. Dat behoud blijkt niet eenvoudig. Van alle kanten wordt cultureel erfgoed bedreigd, ook in ons dorp Wassenaar. Door gebrek aan kennis, of nog erger gebrek aan interesse, en al te vaak vanwege te weinig geldelijke middelen dreigen historische panden en cultureel erfgoed te verdwijnen. Kerkstraat 11 vormde samen met de Waag een historisch ensemble. Inderdaad vormde, want Kerkstraat 11 is eind verleden jaar met de grond gelijk gemaakt. Dit ondanks het feit dat de gemeentelijke Commissie Welstand en Cultureel Erfgoed had bepaald dat de voorgevel beeldbepalend was. De in verval verkerende muur van Villa Neyenburgh langs de Berkheistraat hebben wij onder de aandacht van de gemeente gebracht, restauratie moet nog worden ingepland. Een ander voorbeeld is de Commandopost Clingendael, de bunker van Seyss-Inquart, die het Rijksvastgoedbedrijf van de hand wil doen. De commandopost valt in de categorie militair erfgoed en is belangrijk in het kader van erfgoed uit de tijd van de Tweede Wereldoorlog. De bunker is nog steeds onderwerp van discussie, zowel in de landelijke als gemeentelijke politiek.

Gelukkig zijn er over 2023 ook positieve zaken te melden. Zo heeft de gemeente op ons verzoek de gedenksteen voor het Bronstijdgraf aan de Strandwal keurig gerestaureerd. Er was veel interesse in onze lezingen en rondleidingen en we mochten ons dan ook verheugen in een grote en enthousiaste opkomst. De jaarlijkse excursie naar het marine erfgoed in Den Helder was overboekt en we moesten zelfs een grotere bus huren. En, er was dit jaar eindelijk weer een Open Monumentendag in ons mooie dorp. Georganiseerd door bestuursleden van onze vereniging en leden van de Rotary Club Wassenaar.

Wij prijzen ons gelukkig met zoveel leden als u die cultureel erfgoed een warm hart toedragen. Zonder cultureel erfgoed geen historie en daarmee geen besef van onze geschiedenis. Vertel het verder en enthousiasmeer anderen. Samen staan we sterk!

Marian van Rossem

Voorzitter

Hertenhuisje op het landgoed Backershagen. Foto: Mariëtte van Lit.

De Historische Vereniging Oud Wassenaer

Ereleden

De heer Ir. A.J. Niphuis
De heer E.M.Ch.M. Janson
De heer R. van Lit

Samenstelling bestuur per 31 december 2023

voorzitter	M.J.H. (Marian) van Rossem - Zuurmond
vicevoorzitter	R. (Robert) van Lit
secretaris	M.F.J. (Marcel) Spierings
penningmeester	M.A.C.W. (Mariëtte) van Lit – Pieterse
lid	A. (Albert) Clobus
lid	A.H.P. (Ton) Beijersbergen
lid	C.N.J. (Kees) Neisingh

Bibliotheekcommissie

Commissieleden : de heren A.H.P. van den Berg en A.J. Niphuis

Kascommissie

Leden: de heren J.G.E. Gieskes en D.R. Gussekloo
Reserve-lid: mevrouw W.A. Alting

Redactie Actueel Verleden

Eindredacteur: de heer A.J. Niphuis
Redactie: de heren C.D. Eisma, E.M.Ch.M. Janson en
R. van Lit

Excursiecommissie

mevrouw M.A.C.W. van Lit – Pieterse
mevrouw M.J.H. van Rossem - Zuurmond

Vitrinecommissie

Leden: de heren R. van Lit en A.J. Beijersbergen

Werkgroep Wassenaar '40-'45

Voorzitter: de heer R. van Lit
Leden: de heren F.R. Hazenberg en C.N.J. Neisingh

Ledenbestand per 31 december 2023

In 2023 verwelkomden wij 22 nieuwe leden. Door overlijden en opzeggingen verloren wij er echter 24.

Aan het eind van het verslagjaar bedroeg het ledental 282 en was de samenstelling van het ledenbestand als volgt:

Erelid	3
Buitengewoon lid	3
Echtpaar/samenwonenden (63)	126 (€ 20 per jaar)
Individueel lid	150 (€ 15 per jaar)

Bestuursactiviteiten en vertegenwoordigingen

Bestuur

Het bestuur kwam in 2023 vijf keer in een vergadering bijeen. De verschillende te organiseren evenementen -al dan niet met andere organisaties- waren een terugkerend thema. Dat gold ook voor de aandacht voor het culturele erfgoed in Wassenaar.

59^e Algemene Ledenvergadering, 19 april 2023

De jaarlijkse ledenvergadering werd gehouden op 19 april 2023. De notulen van de 58^e Algemene Ledenvergadering, gehouden op 30 maart 2022, werden goedgekeurd.

Het jaarverslag 2022 werd eveneens vastgesteld. De financiële jaarstukken werden, na het verslag van de kascommissie bestaande uit mevrouw L.T. Herrebout en de heer J.G.E. Gieskes, goedgekeurd en de penningmeester werd gedechargeerd. De vergadering ging akkoord met de begroting voor het jaar 2023. Een nieuwe kascommissie werd benoemd: de heren J.G.E. Gieskes en D.R. Gussekloo met als reserve lid mevrouw W.A. Alting.

De heer A. (Albert) Clobus was volgens het rooster aftredend als bestuurslid. Hij stelde zich herkiesbaar en werd met algemene stemmen herbenoemd. De voorzitter gaf tevens aan, dat de heer C.N.J. (Kees) Neisingh zijn functie als secretaris niet meer zou verlengen, waarmee direct de vacature van secretaris voor de vereniging ontstond. Zij riep de vergadering op na te denken over een vrijwilliger voor deze bestuursfunctie.

Buitengewone ledenvergadering, 26 oktober 2023

Nadat de heer Neisingh zijn functie van secretaris had neergelegd ontstond in het bestuur een vacature. Op 26 oktober 2023 werd de heer M.F.J. (Marcel) Spierings voorgesteld als nieuwe secretaris. De vergadering stemde bij acclamatie in met dit voorstel, waarmee de sedert mei 2023 al in deze functie opererende secretaris m.i.v. 26 oktober 2023 feitelijk werd.

Door Oud Wassenaar (mede) georganiseerde evenementen

Lezing 15 maart 2023

‘De jonkvrouw en de barones – de vrouwen van Duivenvoorde’

*Conservator Simone Nieuwenbroek geeft een lezing over de Vrouwen van Kasteel Duivenvoorde.
Foto: Marian van Rossem*

Op de grens tussen Wassenaar en Voorschoten liggen landgoed en kasteel Duivenvoorde.

Het kasteel was sinds de eerste vermelding in 1226 in bezit van één familie. Niettemin veranderde de familienaam diverse keren: van de familie Van Wassenaar, naar de familie Steengracht, en vervolgens naar de familie Schimmelpenninck van der Oye. Dankzij de mogelijkheid om het landgoed, het kasteel en de familiecollectie via vrouwelijke lijn te vererven, bleef Duivenvoorde bijna achthonderd jaar familiebezit – uniek in de wereld van Nederlandse kastelen.

De geschiedenis van Duivenvoorde telt een rijk aantal bijzondere, markante en machtige vrouwen. Zo kreeg het kasteel dankzij het vermogen van Maria van Voorst van Doorwerth, echtgenote van Johan van Wassenaar, in de vroege zeventiende eeuw het uiterlijk dat het vandaag de dag heeft, was Duivenvoorde in de achttiende eeuw onder de hoede van kasteelvrouwe Anna Margaretha Bentinck, die het familievermogen als weduwe wist te behouden én aanzienlijk uit te breiden, en was het Ludolphine Henriette barones Schimmelpenninck van der Oye die het moedige besluit nam Duivenvoorde in 1960 een stichting onder te brengen. Kortom: telkens wanneer Duivenvoorde in zwaar weer verkeerde, was het een vrouw die de toekomst voor de buitenplaats wist veilig te stellen.

Achthonderd jaar familiegeschiedenis heeft daarnaast ook een heel aantal bijzondere verhalen voortgebracht over de vrouwen van Duivenvoorde. Zo is er het verhaal over de verboden liefde van de zeventiende-eeuwse Maria van Wassenaar.

Op 15 maart stonden deze vrouwen centraal in de drukbezochte lezing *De jonkvrouw en de barones – de vrouwen van Duivenvoorde*. De enthousiaste conservator van Kasteel Duivenvoorde, Simone Nieuwenbroek, gaf de vele toehoorders een inkijkje in het leven van deze bijzondere vrouwen.

Lezing 26 oktober 2023

‘De Wittenburg als plek van verlangen naar schoonheid’

Foto: Kasteel de Wittenburg

Op donderdag 26 oktober 2023 organiseerde de Historische Vereniging een lezing over ‘De Wittenburg als plek van verlangen naar schoonheid’. Carla Scheffer, senior beleidsadviseur cultureel erfgoed/projectleider gemeente Wassenaar, en Korneel Aschman, zelfstandig adviseur instandhouding en herstel groen erfgoed, namen de toehoorders mee door de eeuwenlange geschiedenis van buitenplaats Kasteel de Wittenburg; een van de pareltjes binnen de Wassenaarse Landgoederenzone. In hun voordrachten kwamen de verschillende eigenaren en hun invloed op de ontwikkeling van achtereenvolgens het huis en interieur en het park uitgebreid aan de orde. Door de tijd heen hebben eigenaren als Pieter Hoefijzer, Cornelius Schiffer van Bleiswijk en jhr. Helenus Marinus Speelman de buitenplaats bewoond en steeds verder ontwikkeld. Dat deden zij met gevoel voor schoonheid en naar de smaak van hun tijd. Omdat zij ook oudere onderdelen bewaarden, is veel van de historie nu nog

steeds herkenbaar. Dit maakt de als rijksmonument beschermde buitenplaats Kasteel De Wittenburg van onschatbare waarde voor Wassenaar.

Voor de lezing was veel interesse en de grote zaal zat dan ook bomvol. Ook de huidige eigenaar van Kasteel de Wittenburg was aanwezig.

Vitrines in de Wassenaarse Bibliotheek

Dit jaar stond de vitrinecommissie voor het laatst onder leiding van Peter Kortekaas, die onlangs afscheid nam als bestuurslid. Hij zorgde ervoor dat de vitrines in de bibliotheek weer goed ingericht werden. De bezoekers kregen tentoonstellingen te zien met fraaie collecties van leden van onze vereniging. In de grote vitrine stonden eerst nog voorwerpen die betrekking hebben op korenmolen Windlust. Een actueel thema, nu deze molen onlangs uitgebreid gerestaureerd is. Vrijwillig molenaar Carl Doeke Eisma had voor deze tentoonstelling geput uit zijn indrukwekkende collectie, met bijzonderheden als oude molengereedschappen en een echte tekening van de Windlust door Cornelis Jetses. Deze collectie maakte later in het jaar plaats voor de vliegtuigmodellen van Gerard Bouwman. Gerard Bouwman vestigde zich in 1972 vanuit Leiden in Wassenaar, waar hij als onderhoudsmedewerker aan de slag ging bij de Wassenaarsche Bouwstichting. Hier werkte hij tot zijn pensioen, zij het dat hij tussentijds nog zeven jaar als postbode in Wassenaar werkzaam was. In zijn vrije tijd zette Gerard vliegtuigmodellen in elkaar, om ze vervolgens nauwgezet te beschilderen in de juiste kleuren. In de vitrine werden miniatuurvliegtuigen uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog geplaatst, evenals enkele vliegtuigen uit later tijd. Daaronder ook toestellen die op Vliegveld Valkenburg waren gestationeerd, zoals de Lockheed Neptune en de Grummer Tracker.

In de vitrines in de Verkade-Clarkzaal stonden eerst nog de beelden van Joop van Kleef. Ook Joop van Kleef heeft een hobby die hij met hart en ziel beoefent. Hij maakt figuratieve beelden van klei en beeldjes van brons. Van historische waarde is zijn model van het Wassenaarse echtpaar Van Duijkeren. Hij was klokkenluider van de Dorpskerk, zij stovenzetster. De beelden werden later in het jaar verruild voor prachtige schalen, vazen en sierpotten van de hand van Jan Wensveen. Jan Wensveen is oud-directeur van de St. Bonifaciuschool. In zijn vrije tijd maakt hij al ruim dertig jaar ceramiek op de draaischijf. De eerste beginselen van het pottenbakken leerde hij in de aardewerkfabriek Delfos in Zoeterwoude-Rijndijk. Later kreeg hij les van de ceramiste Jolande Verdegaal. De geglazuurde ceramiek van Jan Wensveen is prachtig van vorm en kleur, een lust voor het oog.

In de kraam op Koningsdag 27 april

Tijdens Koningsdag was het op het Berkheiveld een gezellige boel. Vrijwilligers van tientallen Wassenaarse organisaties en verenigingen waren er met een kraampje. Ook de historische vereniging was vertegenwoordigd. Bestuursleden stonden zowel voor als achter het marktkraampje en hadden aardige gesprekken met de vele bezoekers. In de kraam lagen boeken over de geschiedenis van Wassenaar uitgesteld. In totaal werden 28 publicaties verkocht, een mooi resultaat. Het was weer een goede gelegenheid om onze verenigingsactiviteiten onder de aandacht te brengen.

Burgemeester De Lange bezoekt de kraam van onze vereniging en krijgt deskundige uitleg van penningmeester Mariëtte van Lit -Pieterse, onder het wakend oog van bestuurslid Albert Clobus. Foto: Marian van Rossem.

Open Monumentendag 9 september

Enkele jaren werd de Open Monumentendag in Wassenaar niet gehouden. Maar in 2023 werd de draad weer opgepakt. Onder aanvoering van de Rotary Club Wassenaar en in nauwe samenwerking met Oud Wassenaar werd een mooi programma opgezet. Twaalf eigenaren van monumenten werden bereid gevonden om op 9 september hun deuren te openen. Veel bezoekers bezochten het landgoed Wiltzangk aan de Backershagenlaan, 't Hertenhuisje van Backershagen en de monumentale boerderij De Raaphorst aan de Raaphorstlaan 18. Vrijwilligers van de Rotaryclub ontvingen waar nodig de bezoekers. De dag werd officieel geopend op het 'evenementenplein' bij Fotostudio Van der Plas met een toespraak van burgemeester Leendert de Lange en van Inge Zweerts de Jong, voorzitter van het Comité Open Monumentendag. Na de toespraken kregen de aanwezigen een rondleiding van Robert van Lit door het

dorp, die eindigde in de tuin van het Baljuwhuis. Het comité had een mooie website opgetuigd met uitgebreide informatie over de opengestelde monumenten en waar ook een mooie fietsroute te vinden was. Deze site zal in de loop van 2024 worden aangevuld met nieuwe gegevens over de open te stellen monumenten (zie www.ond.wassenaar.nl)

Een wandeling in de regen op 18 november

Rondleider Robert van Lit had weinig hoop op deelnemers aan de rondleiding over de buitenplaats Rust en Vreugd. Het bleef de hele dag regenen, maar desondanks verzamelde zich op zaterdagmiddag om twee uur toch een aardige schare belangstellende leden, die zich voor de wandeling hadden opgegeven. Met de vele verschillend gekleurde paraplu's gaf het groepje in de stromende regen een vrolijke aanblik. Aangezien de paden in het park inmiddels te drassig waren om te betreden, bleef het gezelschap op de Van Ommerenlaan en daar was gelukkig genoeg te zien en te horen. De gids stond ook uitgebreid stil bij de villa De Houthof aan de Houtlaan (schuin tegenover de ingang van Rust en Vreugd) die onlangs is gerestaureerd. Het kolossale huis is in 1931 gebouwd door architect Martinus van de Wall in opdracht van mevrouw Burgerhout-den Ouden. Op het terrein van de villa bleken ook enkele bijzondere zomereiken te staan, die als monumentale bomen worden vermeld op een internationale website.

Het weer werd door alle deelnemers aan de wandeling door Rust en Vreugd probleemloos getrotseerd. Foto: Mariëtte van Lit.

Excursie historisch erfgoed Koninklijke Marine in Den Helder op 24 mei

De jaarlijkse grote excursie voerde ons op woensdag 24 mei naar het historisch erfgoed van de Koninklijke Marine in Den Helder. Het weer was ons welgezind en het zonnetje scheen volop. Om 09.00 uur vertrok een volle bus enthousiaste deelnemers vanaf het Rozenplein richting Noord- Holland.

Na een verkwikkend kopje koffie met gebak in restaurant EFFE anderZZ in Den Helder, bracht de bus het gezelschap naar het Marinemuseum. Het museum is gevestigd op de Oude Rijkswerf, waar vroeger marineschepen werden gebouwd en onderhouden. Onder leiding van gidsen maakten we kennis met de rijke geschiedenis van de Nederlandse Marine. Van 1488, het jaar waarin Maximiliaan van Oostenrijk de Ordonnantie op het Zeewezen uitvaardigde, tot de inzet van de Nederlandse Marine in de 21ste eeuw.

Veel historisch erfgoed te bekijken in Den Helder. Foto: Marian van Rossem

Uniek is de onderzeeboot Tonijn die we dan ook uitgebreid van binnen hebben bekeken. Aan boord vertelden oud-bemanningsleden spannende verhalen over de Koude Oorlog.

Na het bezoek aan het Marine museum was het tijd voor een smakelijke lunch in Restaurant Stoom.

Vol nieuwe energie vervolgden we ons programma. Wederom onder leiding van gidsen bezochten we Museumhaven Willemsoord. Een haven met prachtig gerestaureerde tjalken, botters, lemsteraken, reddingsboten en andere varende monumenten. Blikvangers zijn onder andere het lichtschip Texel, jarenlang een baken in zee en ooit ook gebouwd op dit complex, en het nog verder te restaureren schroefstoomschip Bonaire.

Na de rondleiding was er nog wat vrije tijd om de museumhaven op eigen gelegenheid verder te verkennen of ergens iets te drinken. Moe maar voldaan van alle indrukken keerden we tegen 18.30 uur terug in Wassenaar.

Plaatsing Struikelstenen op 2 november

Op 2 november jl. werden er op vier adressen struikelstenen geplaatst. Ditmaal voor Marcus van Leeuwen (1899-1943), zijn echtgenote Henriëtte van Leeuwen-van Baale (1899-1943) en hun dochter Elizabeth Reijna van Leeuwen (1929-1943). Het gezin woonde aan de Jonkerlaan 75. Op de Raadhuislaan 11 werden stenen gelegd voor John van den Bergh (1885-1942) en zijn echtgenote Rudolfine van den Bergh-Jessel (1890-1942). Voor de zussen Kaatje (1890-1944) en Mietje Frenk (1896-1944) werden er bij Huize Klim Op aan de Raadhuislaan 4, stenen onthuld. De zussen waren de drijvende kracht achter het toenmalige Joods rusthuis. Ook voor Sophia de Sterke (1862-1943) en Joseph Kan (1861-1942), die als bewoners werden gedwongen om Huize Klim Op te verlaten, werden struikelstenen gelegd. De laatste steen betrof Werner Gans (1912-1944) die woonachtig was aan de Lange Kerkdam 33a.

De ceremonie voorafgaande aan de onthulling van de stenen vond plaats op het gemeentehuis De Paauw, waarbij o.a. burgemeester De Lange sprak. In aanwezigheid van nabestaanden van slachtoffers, wethouders, (voormalige) gemeenteraadsleden en overige belangstellenden, werden de aangrijpende verhalen verteld van de omgebrachte dorpsgenoten. Onder de aanwezigen bevond zich ook mrs. Shefari Razdan Duggal, de ambassadeur van de V.S. in ons land.

Evenals voorgaande jaren waren leerlingen uit het Wassenaarse onderwijs betrokken bij de ceremonie rondom de steenleggingen. Leerlingen uit de groepen acht van de Herenwegschool volgden in hun klas een gastles en zongen tijdens de ceremonie een zelfgemaakt lied waarin de namen genoemd werden van de tien Holocaustslachtoffers. Na afloop van de ceremonie in het gemeentehuis werden de tien stenen op de vier adressen officieel onthuld.

De Struikelstenen aan de Raadhuislaan worden gelegd. Foto: Jan van der Plas.

In de werkgroep, die zich alweer richt op volgende steenleggingen, zitten namens de Historische Vereniging Kees Neisingh en Ton Beijersbergen. De laatste schreef de verhalen over de slachtoffers en bracht die samen in een brochure waarvoor onze voorzitter Marian van Rossem het voorwoord schreef. De uitgave van de brochure, waarvan de leden een exemplaar ontvingen, werd mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van Maatschap Remmerswaal, de gemeente Wassenaar, de Historische Vereniging en particuliere giften.

Lezing St. Willibrorduskerk op 4 november

Op zaterdagmiddag 4 november jl. waren een 25-tal leden van onze vereniging te gast in de St. Willibrorduskerk aan de Kerkstraat. Daar hield Gert van Kleef, een oud parochiaan van deze kerk, een lezing met als titel “Nicolaas Molenaar en de Willibrorduskerk in Wassenaar”. Gert van Kleef is adviseur kunst en erfgoed van de Grote Kerk Alkmaar en auteur van het binnenkort te verschijnen boek “Kerken van Joseph Cuypers”.

De St. Willibrorduskerk werd in gebruik genomen in 1905 en is de vervanger van een eerdere kerk uit 1724 die stond op de plek van de huidige Warenar. De bouwkosten bedroegen fl. 120.290,-.

Nicolaas Molenaar (1850-1930), een leerling van Pierre Cuypers, was de architect van het monumentale kerkgebouw aan de Kerkstraat. De Willibrorduskerk is een basilicale kruiskerk, gebouwd van rode, nageperste baksteen. De hoogte van de kerk, gemeten vanuit het middenschip, is 16,5 meter. De kerk is 20 meter breed. Deze forse breedte was kenmerkend voor het werk van deze architect. Nicolaas Molenaar ontwierp ook de pastorie, nu in gebruik als hospice, en de voetsmuur met het ijzeren hek aan de kant van de Kerkstraat.

Het huidige kerkinterieur van de St. Willibrorduskerk. Foto: © Kerkfotografie.

De lezing werd gestart met een bezoek aan de Maria- en Jozefkapel waar de betekenis en de historische achtergrond van de glas-in-loodramen werden toegelicht. De gebrandschilderde ramen in de kerk zijn niet gelijktijdig geplaatst en komen uit verschillende perioden. De oudste ramen zijn o.a. van Otto Mengelberg (1867-1924). Uit een latere periode dateren de ramen uit het atelier van F. Nicolas en Zonen, waarvan een aantal zijn ontworpen door Joep Nicolas (1897-1972). Ook de zeven ramen in het middenschip met daarin de voorstellingen van de sacramenten werden bewonderd.

Nadat de aanwezigen hadden plaatsgenomen in de banken, lichtte Gert van Kleef de ontwikkelingen van de verschillende bouwstijlen toe. Van het romaans, via de gotiek naar de neogotiek. Uiteraard werd ruime aandacht besteed aan het werk van Pierre Cuypers en zijn leerling Nicolaas Molenaar. Ook de restauraties van het kerkgebouw in de zestiger en tachtiger jaren bleven niet onbesproken. Tenslotte kon het bezoek een kijkje nemen in de sacristie waar de koormantel van het zgn. “gouden stel” de aandacht trok. Ook de inhoud van de kluis, met daarin het religieuze vaatwerk, ontsnapte niet aan de aandacht van de belangstellenden.

Het oorspronkelijke interieur van de St. Willibrorduskerk. Foto: L.A.M. Looijestijn.

Bijzondere activiteiten

Tuinmuur Villa Neyenburgh

Villa Neyenburgh is een gemeentelijk monument. De tuinmuren zijn beeldbepalend in het oude centrum van ons dorp. Helaas bevinden de muren zich in slechte staat. Vooral aan de kant van de Berkheistraat zijn flinke scheuren en beschadigingen te zien. Het zou betreuenswaardig zijn als een historisch stukje Wassenaar verloren gaat en daarom heeft het bestuur van de Historische Vereniging, samen met de Klankbordgroep Cultureel Erfgoed Wassenaar, de gemeente vriendelijk maar dringend verzocht nader onderzoek te laten doen naar de conditie van de tuinmuur en restauratie ervan zo spoedig mogelijk in gang te zetten.

De gemeente liet daarop weten begrepen te hebben dat de conditie van de desbetreffende muur niet dusdanig slecht is dat restauratie ervan zo spoedig mogelijk in gang moet worden gezet. Op basis van de bouwhistorische verkenning wordt momenteel gewerkt aan een technische uitwerking voor toekomstig herstel. Vervolgens zal een omgevingsvergunning, en mogelijk ook een subsidie, worden aangevraagd.

De vervallen tuinmuur aan de Berkheistraat. Foto: Marian van Rossem.

Het bestuur van de Historische Vereniging heeft de gemeente laten weten enigszins teleurgesteld te zijn dat de restauratie van de tuinmuur zo lang op zich moet laten wachten. Dit terwijl er momenteel zoveel aandacht is voor het opwaarderen van het dorpscentrum van Wassenaar.

De “Barones” maakte een rondgang door Wassenaarse woonzorgcentra

Peter Kortekaas

In 1992 kreeg Mariënhaven te Warmond (lees Marente thuiszorg) voor de afdeling activiteitenbegeleiding een antiek poppenhuis. Het poppenhuis was toen in deplorabele toestand. Op dat moment was ook niet bekend van wie het poppenhuis was geweest.

Echter na veel spitwerk en navraag door Marente thuiszorg kwam naar voren dat het poppenhuis eens tot de bezittingen behoorde van H.R.J. graaf van Zuylen van Nijvelt. Dit werd in correspondentie tussen Marente thuiszorg met de toenmalige graaf bevestigd. Het poppenhuis was van de moeder van de graaf geweest, Constance barones van Pallandt. Zij is in 1896 geboren. Met andere woorden het poppenhuis is zeer waarschijnlijk van vóór de Eerste Wereldoorlog. Om de inrichting ook zo authentiek mogelijk te doen lijken werd door Marente hulp ingeroepen van deskundigen op poppenhuis gebied. Een sponsoractie werd georganiseerd om de nodige financiën rond te krijgen. In 1999 was het af.

REKENING VAN BATEN EN LASTEN 2023, BEGROTING 2024

BATEN	begroting 2023	realisatie 2023	begroting 2024
Contributie	€ 3.700,00	€ 4.025,00	€ 3.700,00
Bijdragen niet-leden	€ 20,00	€ 96,40	€ 50,00
Bijdragen deelnemers excursie	€ 3.000,00	€ 2.965,00	€ 3.000,00
Verkoop publicaties	€ 700,00	€ 1.195,00	€ 1.000,00
F.G.I. Wassenaarse Monumentengids	€ pm	€ 0,00	€ 2.000,00
F.G.I. Wandelboek Centrum	€ 2.000,00	€ 0,00	€ 2.000,00
F.G.I. Struikelstenen boekje	€ 2.000,00	€ 0,00	€ 500,00
Cursus Veenzijdse polder	pm	€ 0,00	pm
Open Monumentendag		€ 711,38	
Rente	€ 3,00	€ 131,69	€ 130,00
Nadelig saldo	€ 782,00		
Totaal	€ 12.205,00	€ 9.124,47	€ 12.380,00

Toelichting:

Brochure Struikelstenen

Kosten € 2.501,07

Giften -/- € 1.600,00

€ 901,07

Vooruit ontvangen gelden

brochure Struikelstenen 2024

€ 895,00

Balans per 31 december 2023

Activa	31-12-2022	31-12-2023
Saldo kas	€ 2.034,50	€ 366,50
Saldo Rabobank 11.41.44.850	€ 1.651,39	€ 4.419,91
Saldo Rabobank 36.64.3688.55	€ 12.488,36	€ 12.620,05
Voorraad papier	€ 1,00	€ 1,00
Voorraad publicaties	€ 1,00	€ 1,00
Schrijfmachine en beamer	€ 1,00	€ 1,00
Totaal	€ 16.177,25	€ 17.409,46

REKENING VAN BATEN EN LASTEN 2023, BEGROTING 2024

Lasten	Begroting 2023	Realisatie 2023	Begroting 2024
Activiteiten en Algemene Ledenverg.	€ 1.100,00	€ 1.230,00	€ 1.300,00
Secretariaat, zie toelichting	€ 3.000,00	€ 2.440,35	€ 2.500,00
W.A. Verzekering	€ 150,00	€ 151,73	€ 160,00
Bankkosten	€ 140,00	€ 259,78	€ 260,00
Website	€ 220,00	€ 200,86	€ 220,00
Excursies	€ 3.000,00	€ 2.688,75	€ 3.000,00
Inkoop boeken/publicatie	€ 50,00	€ 0,00	€ 50,00
Wassenaarse Monumentengids	pm	€ 0,00	€ 2.000,00
Wandelboek Centrum	€ 2.000,00	€ 0,00	€ 2.000,00
Struikelstenen boekje, zie toelichting	€ 2.000,00	€ 901,07	€ 500,00
Uitbreiding bibliotheek	€ 120,00	€ 39,44	€ 100,00
Tentoonstelling bibliotheek	€ 150,00	€ 0,00	€ 100,00
Cursus Veenzijdse polder	pm	€ 0,00	pm
Open Monumentendag	pm	€ 711,38	
Diversen	€ 275,00	€ 163,90	€ 190,00
Batig saldo		€ 337,21	
Totaal	€ 12.205,00	€ 9.124,47	€ 12.380,00

Toelichting:

Secretariaatskosten

Porto	€ 1.488,99
Kopieën	€ 763,90
Enveloppen	€ 187,46

	€ 2.440,35

Balans per 31 december 2023

Passiva	31-12-2022	31-12-2023
Saldo		€ 337,21
Fonds Geschiedkundige initiatieven	€ 6.430,03	€ 6.430,03
Algemene reserve	€ 9.747,22	€ 9.747,22
Vooruit ontvangen gelden (zie toel.)		€ 895,00
Totaal	€ 16.177,25	€ 17.409,46

Het poppenhuis gaat op reis. Foto: Jacques Schiferli.

Het doel van Marente thuiszorg was dat de bewoners in de inrichting en entourage van het poppenhuis veel herkenningpunten zien, die weer aanleiding kunnen zijn om met elkaar van gedachten te wisselen.

Dit poppenhuis is in 2015 aan de Historische Vereniging Oud Wassenaar aangeboden omdat Mariënhaven verkocht ging worden. Op dat moment waren ondergetekende en anderen nog vol enthousiasme bezig met het opzetten van een Wassenaars Historisch Museum. Immers Wassenaar is de enige gemeente in de regio waar geen lokaal historisch (kunst)museum staat. Dit poppenhuis zou hier dan prima inpassen. Helaas is het verwezenlijken van een (kunst)museum voornamelijk mislukt. Lange tijd heeft het poppenhuis in de bibliotheek in de Langstraat gestaan. Echter door plaatsgebrek hebben we op verzoek van de bibliotheek het poppenhuis begin 2020 verhuisd naar het verzorgingstehuis St. Willibrordus. Helaas moest ook daar door plaatsgebrek het poppenhuis weer verhuizen. Gelukkig was het Van Ommerenpark bereid om het poppenhuis van de barones te huisvesten. Maar het bleef bij de barones kriebelen. En na twee jaar kreeg zij de kans (het Van Ommerenpark ging verbouwen) om haar rondgang door Wassenaar te vervolgen. Het woonzorgcentrum Duinstede wilde het poppenhuis van de barones graag een thuis geven.

Met de welwillende medewerking van Lagerberg Verhuiscgroep -zie bijgaande foto- is het poppenhuis op donderdag 9 februari 2023 vervoerd naar Duinstede.

Tolheffing aan de Papeweg

Albert Clobus

De Papeweg is voor het eerst in 1290 in een oorkonde genoemd en speelt al eeuwenlang een belangrijke rol als de hoofdverkeersader tussen de dorpscentra van Wassenaar en Voorschoten. Deze zandweg was eind jaren 1830 in slechte staat. Met de komst van de spoorlijn verwachtte men dat het belang van deze weg verder zou toenemen. Een aantal notabelen was daarom van mening dat de weg bestraat moest worden. Om dit te realiseren vormden zij de zogeheten “Commissie tot bestrating van de Papenweg tussen Wassenaar en Voorschoten”, hierna kortweg genoemd Commissie. De dagelijkse leiding lag in handen van de drie initiatiefnemers (commissarissen), mr. Dirk Donker Curtius (1792-1864), jonkheer Nicolaas Johan Steengracht van Duivenvoorde (1806-1866) en Eduard van der Oudermeulen (1801-1853). Een twintigtal geldschieters – onder wie prins Frederik der Nederlanden – was snel bereid om bij te dragen in de financiering.¹ Toch liep de realisatie vertraging op. Er moesten namelijk heel wat bestuurlijke hobbels genomen worden, maar uiteindelijk kregen de heren commissarissen op 4 maart 1843 een concessie om de weg te mogen bestraten.²

Het werk was onderhands aanbesteed en werd voor 13.900 gulden aangenomen door Jasper Klijn uit Voorschoten.³ Hij pakte de zaak voortvarend aan. De weg met daarop een vier meter brede bestrating was binnen drie maanden klaar. De Papeweg kon al op 25 mei over de gehele lengte van Den Deijl tot Voorschoten opengesteld worden voor paarden en gewone rijtuigen. Diligences en omnibussen mochten drie dagen later ook de nieuwe weg op.⁴

Die snelle bestrating kwam goed van pas, want op 1 mei had de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij het station Voorschoten geopend. Totdat de lijn kon worden doorgetrokken naar Den Haag (eind 1843), was dit het eindpunt van de spoorlijn vanuit Amsterdam.⁵ Reizigers met bestemming Den Haag moesten vanaf Voorschoten per diligence verder. Die vertrok een kwartier na aankomst van de trein. Een uur later arriveerde men dan te Den Haag en weer een uur later te Rotterdam. Zo’n diligencerit ging over een bestrate weg natuurlijk een stuk sneller en comfortabeler dan over een hobbelige zandweg.

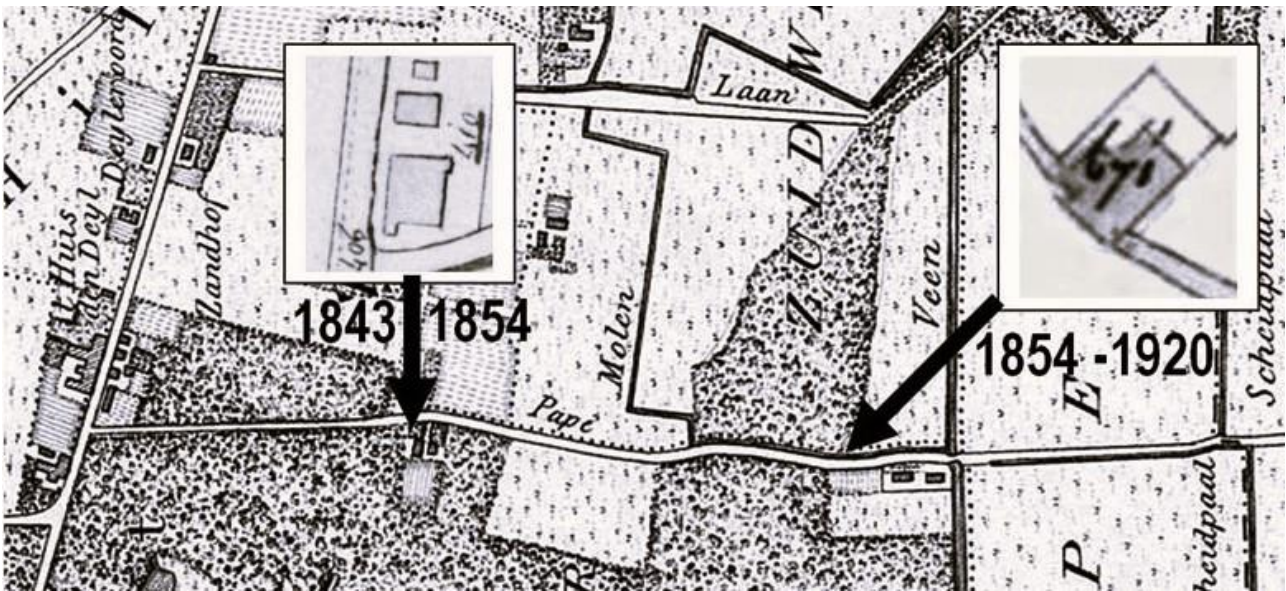
¹ Nationaal Archief, Commissie tot bestrating van de Papenweg tussen Wassenaar en Voorschoten (1839) 1842-1939, toegang 3.21.11 [hierna: NA Commissie], inv.nr. 4.

² Rob Huijbrecht, “De Papeweg tussen Wassenaar en Voorschoten”, in: C.D. Eisma e.a., *Actueel verleden – Wassenaarse geschiedenis in ruim honderd schetsen*, Katwijk 2006, blz. 52.

³ NA Commissie, inv.nr. 9.

⁴ Leydse Courant 24-5-1843.

⁵ Algemeen Handelsblad 28-4 en 1-5-1843. Er reden toen vijf treinen per dag, die er van Amsterdam tot Voorschoten ruim een uur en drie kwartier over deden.

Van links naar rechts de Papeweg van Huis den Deijl tot de grens van Wassenaar en Voorschoten op een fragment van de kaart van S.W. van der Noordaa uit 1839. Aangegeven zijn de perioden en de posities van de tolbomen. De inzetten laten de contouren zien van de woningen van de tolgaarders zoals ingetekend op kadastrale kaarten uit 1822 en 1855.

Omstreeks 1910 heeft een onbekende deze foto gemaakt van het pand aan de Papeweg bij de hoek met de Vinkelaan, die achter het huis loopt (Brandweermuseum, collectie G.J. van der Mark). Het pand bestond uit twee bouwelementen – elk met een zadeldak – waarin een schuur of werkplaats en een woongedeelte. Rond 1850 huisden hier ruim 30 personen uit vier gezinnen, waaronder dat van Johannes Knijnenburg, die tolgaarder was in de periode 1843 – 1854. Bij het pand was op de weg een tolboom geplaatst.

Teneinde de kosten van de bestrating terug te verdienen kreeg de Commissie toestemming om tol te heffen. De verwachting was dat met de tolinkomsten een winstgevende exploitatie mogelijk was, zodat aan de geldschietters dividend kon worden uitgekeerd op hun aandelen à 200 gulden en op termijn het ingelegde geld kon worden terugbetaald.

Om de inning van tolgeld uit te kunnen voeren, plaatste men zowel aan de kant van Voorschoten als aan het Wassenaarse gedeelte van de Papeweg een tolhek of tolboom

met een olielantaarn. Mogelijk kwam er ook een wachthokje voor de tolgaarder, die overigens in zijn eigen huis bleef wonen.⁶ Per 1 mei 1843, nog voor de bestrating klaar was, startte de heffing te Voorschoten. Daar stopte men er eind van dat jaar al mee en tolgaarder C. Verbeeten werd bedankt. De reden was vermoedelijk bezuiniging. Een tolgaarder aan de Papeweg genoot toen een traktement van 1 gulden per dag. Dat telde behoorlijk op gedurende een jaar, terwijl de totale jaarlijkse tolopbrengst in de eerste tien jaar gemiddeld nog geen 600 gulden bedroeg.⁷ Misschien speelde ook een tweede reden een rol. Bij de verleende toestemming was uitdrukkelijk de voorwaarde gesteld dat betaalplichtigen slechts bij één van de twee tolbomen hoefden af te rekenen. Om dat te regelen zijn vermoedelijk betalingsbewijzen of iets dergelijks uitgereikt. Mogelijk was dat in de praktijk lastig. In elk geval was dit probleem opgelost door de opheffing van de tolboom te Voorschoten.

Zo bleef alleen het tolhek in Wassenaar over. Dat stond bij de hoek met de Vinkelaan, waar tolgaarder Johannes Knijnenburg woonde in een huis dat eigendom was van zijn familie. De Commissie betaalde geen huur voor (een gedeelte van) dit huis en we kunnen daarom eigenlijk niet spreken van een tolhuis. Deze woning werd in 1795 gebouwd in opdracht van Willem Jacobsz Knijnenburg en afgebroken in 1929 toen het tegenwoordige huizenblok Papeweg 10-15 is gebouwd.⁸ Tolgaarder Johannes Knijnenburg begon met zijn werk op 24 mei 1843 en stopte ermee op 4 november 1854.

Tolboom
onder

WEEKLIJST van de ontvangene Tolgelden op den
bestraten **PAPENWEG**, onder Voorschoten en
Wassenaar.

96

Van en met den 24 tot en met den 27 mei 1843.

D A G en D A T U M	Rijtuigen met 4 Wielen.				Rijtuigen met 2 Wielen.		Losse Paarden, Muilezels en Ezels.	Runderbeesten.		Schapen en Varkens.		Aangespannen Honden.		ONTVANGEN SOM per D A G.	
	4 Paarden.	3 Paarden.	2 Paarden.	1 Paard.	2 Paarden.	1 Paard.		11 ct.	1 ct.	2 ct.	2 ct.				
	25ct. be-wijs.	20ct. be-wijs.	15ct. be-wijs.	10ct. be-wijs.	10ct. be-wijs.	7 1/2 ct. be-wijs.		5 ct. be-wijs.	11 ct. be-wijs.	1 ct. be-wijs.	2 ct. be-wijs.				
Zondag den															
Maandag den															
Dingsdag den															
Woensdag den 24			45	40		60		15						1	20
Donderdag den 25			22	1		15		20						4	20
Vrijdag den 26			15	80		30		30						2	90
Zaterdag den 27			10	50		3 1/2		20			2 1/2			1	80
Totaal der Week.			50	280		22 1/2		85			2 1/2			10	80

Aldus aangeteekend en ontvangen door mij Tolgaarder
aan den voorn. Tolboom,

Wassenaar den 27 mei 1843. *J. Knijnenburg*

De eerste weeklijst van de door Johannes Knijnenburg ontvangen tolgelden, door hem ingeleverd bij de Commissie op 27 mei 1843 (collectie Nationaal Archief, foto Albert Clobus).

⁶ Het bestek is onduidelijk over de uitvoering van de wachthokjes. De locatie zou tijdens de uitvoering van het werk aan de aannemer worden aangewezen. De plaats van de tolbomen is evenmin duidelijk [NA commissie inv.nr. 8]. De plaats van de Wassenaarse tolboom rond 1850 blijkt uit de militaire topografische kaart { zie bijvoorbeeld gemeentearchief Wassenaar (GAW) beelddocumenten WASKATEK-0295 en 05890}.

⁷ NA Commissie inv.nr. 26.

⁸ GAW OA inv.nr. 356, archief 1896-1929 inv.nr. 1259.

Om onduidelijke redenen had de Commissie in 1854 besloten om de plaats van de tolheffing te veranderen. Commissaris jonkheer Steengracht van Duivenvoorde liet in 1854 op een stuk van zijn land een echt tolhuis bouwen.⁹ Met een gemetseld gewelf overbrugde een deel van het huis een molensloot (ook eigendom van Steengracht) die langs de weg liep, zodat de voorgevel pal aan de bestrating kwam te staan. Dit tolhuis is het tegenwoordig nog bestaande pand Papeweg 41, niet ver van de brug over de Veenwatering. De jonkheer verhuurde het huis vervolgens aan de Commissie voor 104 gulden per jaar. De tolgaarder mocht hier gratis wonen, maar zijn salaris was wel verlaagd van 365 tot 208 gulden per jaar. Dat werd uitbetaald in wekelijkse porties van vier gulden.¹⁰

De tolgaarderswoning, nu Papeweg 41, met de tolboom of tolhek, gezien in de richting Voorschoten omstreeks 1910. Het huis staat pal aan de bestrate weg. Een olielantaarn zorgt 's nachts voor verlichting. Rechts is aan de paal het bord met de toltarieven opgehangen. Dit wordt tegenwoordig op kasteel Duivenvoorde bewaard. Boven het bord is een deel van een telegraafpaal te zien. De man op de fiets hoefde overigens niets te betalen bij het passeren van de tol, evenmin als een voetganger (Brandweermuseum, collectie G.J. van der Mark).

⁹ NA Commissie inv.nr. 14; Archief Kadaster, Wassenaar C 384 / C 671.

¹⁰ NA Commissie inv.nr. 15.

De inkomsten van de tolgaarder waren geen vetpot. Al langere tijd had deze functionaris een nevenberoep, bijvoorbeeld veehouder. Daar had de Commissie blijkbaar geen probleem mee. Zo werd er in 1890 een nieuwe schuur gebouwd achter het tolhuis op land van de familie Steengracht.¹¹ De bijbaan betekende wel dat de inning van het tolgeld regelmatig geschiedde door de echtgenote van de tolgaarder. Waarschijnlijk niet toevallig staan alleen de dames bij het tolhek op de foto uit omstreeks 1910.

Toltarieven waren er voor allerlei denkbare categorieën passanten, althans voor zover ze bedacht konden worden bij de start van de heffing in 1843. Bijvoorbeeld 15 cent voor een vierwielig rijtuig met twee paarden, 7½ cent voor een voertuig met twee wielen getrokken door één paard, 5 cent voor een paard of een ezel en 1 cent voor een varken. Pas in 1910 mochten de tarieven aangepast worden aan de veranderde omstandigheden. Zo ging bijvoorbeeld het passeren per auto 20 cent kosten en met een gewone motorfiets 10 cent.¹²

Intussen had modern openbaar vervoer haar intrede gedaan op de Papeweg. De IJssel Stoomtramweg Maatschappij (IJSM) opende medio 1883 een dienst vanuit Leiden naar Voorschoten. Vanaf het station was het vervolgens een ritje van 20 minuten langs de Papeweg naar het eindpunt te Wassenaar op de Lange Kerkdam. Een enkele reis tweede klasse kostte 15 cent, van Leiden naar Wassenaar 30 cent.¹³ Sommige Wassenaarse horecaondernemers adverteerden direct met de nu gemakkelijke bereikbaarheid van hun etablissementen voor vergaderingen en partijen, met mooie wandelgebieden in hun omgeving.¹⁴ Maar hoe ging dat nu met de betaling van tol? De Commissie sloot een overeenkomst met de tramweg maatschappij, waarbij de betaling van tolgeld jaarlijks werd afgekocht met een bedrag van 500 gulden.¹⁵ Een mooie meevaller voor de Commissie, zeker als je aanmerking neemt dat de “reguliere” tolinkomsten over het jaar 1883 precies 823 gulden en 28½ cent bedroegen.¹⁶

---

¹¹ Archief Kadaster, veldtekening C 888. De schuur is overigens weer afgebroken toen de tegenwoordige hoofdrijbaan van de Papeweg aangelegd is.

¹² NA Commissie inv.nrs. 4 en 7; Huijbrecht, “De Papeweg”, blz. 52, 56.

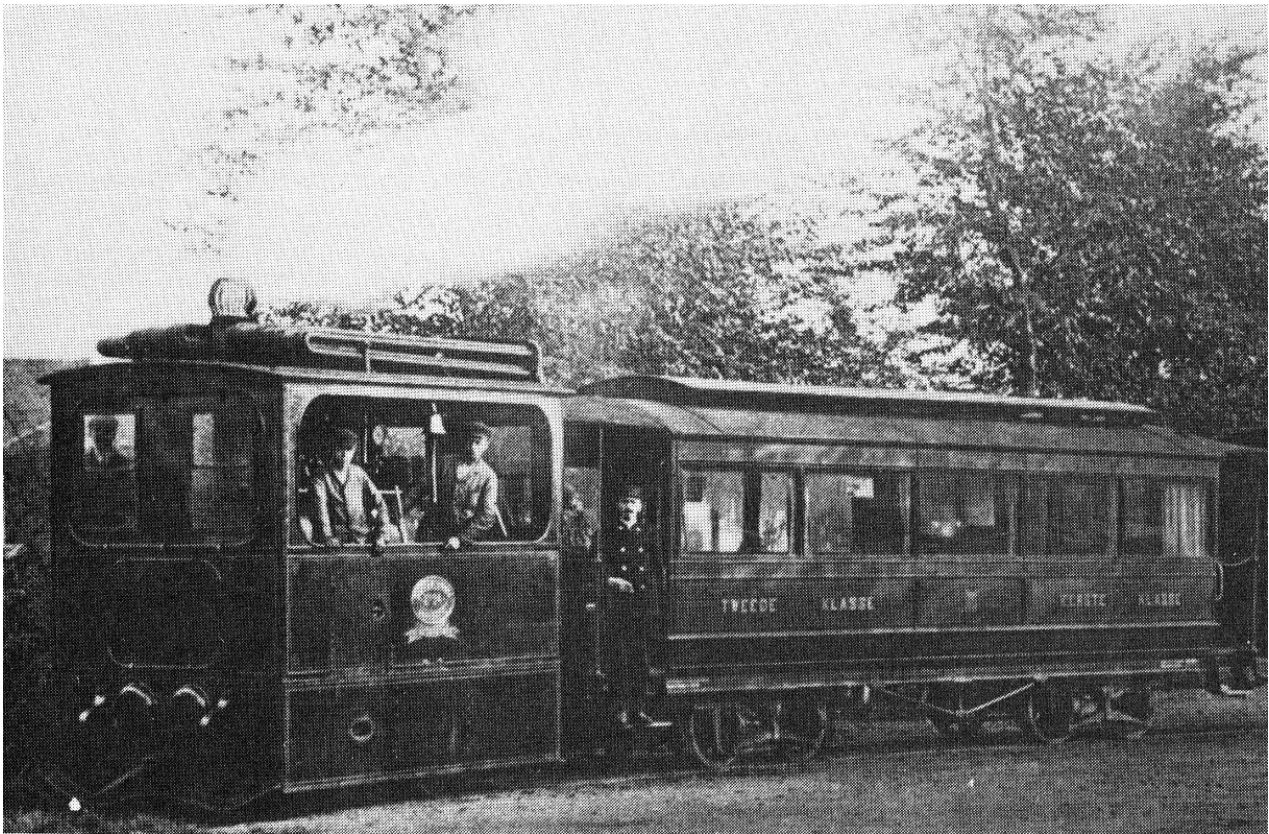
¹³ J.F. Smit, *De geschiedenis van de blauwe tram*, 1979, blz. 56-60; A. Dijkers, *De rijtuigen van de Nederlandse stoomtramwegen*, 1987, blz. 67-73; .B. Vellekoop, “De tramlijnen der voormalige IJssel Stoomtramweg Mij”, in: *Spoor- en tramwegen*; jaargang 12, 25-11 en 9-12-1939.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld *Leidsch Dagblad* 2-6-1883. Het traject Voorschoten – Wassenaar is op 1-6-1883 geopend.

¹⁵ Huijbrecht, “De Papeweg”, blz. 54.

¹⁶ NA Commissie inv.nr. 19.

Het openbaar vervoer op de Papeweg leverde een belangrijke bijdrage aan tolopbrengst. Op de foto een IJSM stoomtram in 1893, zoals die ook reed op het traject Voorschoten – Wassenaar (fotograaf onbekend). De bijna tien ton zware locomotief had een karakteristieke rechthoekige vorm. Het twee meter brede personenrijtuig had in de lengterichting twee banken tegenover elkaar en was verdeeld in een 1^e en 2^e klasse compartiment (10 + 18 zitplaatsen). De spoorbreedte was destijds 1067 mm (smalspoor).

Het was de bedoeling van de IJSM om de rails in de berm naast de bestrating te leggen. Bij het tolhuis werd het spoor aan de zuidzijde – met enige moeite – om de tolboom heengeleid. Op sommige plaatsen was het echter noodzakelijk om de rails in de bestrating in te passen. De Commissie gaf wel toestemming, maar liet in een contract vastleggen dat de IJSM alle eventuele schade aan de weg zou vergoeden. Overigens bedong de gemeente Wassenaar dat de rails gelegd werden in het voetpad aan de noordzijde van de Lange Kerkdam. Daarbij mocht geen schade toegebracht worden aan de bomen tussen het voetpad en de rijweg. Het eindpunt moest op de Lange Kerkdam liggen “90 meter ten oosten van het oostelijkste huis van de gemeente”.¹⁷

---

¹⁷ NA Commissie inv.nr. 11.

Nadat de stoomtram stopte, begon A.W. Beijersbergen een geregelde dienst met een paardenomnibus. Die staat hier bij station Voorschoten en is omstreeks 1904 op foto vastgelegd door de Wassenaarse gemeentesecretaris Jan Eggink.

Nadat de stoomtramdienst begin maart 1893 stopte, kwam er een ander soort vaste dienst naar station Voorschoten, nu vanaf de kruising Langstraat – Kerkstraat in Wassenaar. Deze dienst werd van 1893 tot 1922 uitgevoerd met een door twee paarden getrokken omnibus, waarin (na 1901) 18 zit- en staanplaatsen. Een enkele reis à 12½ cent duurde ongeveer een half uur. De exploitant was de Wassenaarse café- en stalhouder Albertus Wilhelmus Beijersbergen (1845-1930). Hij betaalde jaarlijks 300 gulden om het tolgeld af te kopen en kon daarmee telkens ongehinderd de tolboom passeren. De Wassenaarse schoolmeester Eduard Houbolt verhaalde van een rit met de omnibus, die hij rond 1900 maakte vanaf station Voorschoten. Pratend met de koetsier trok het landschap rustig aan hem voorbij. De paarden hielden even in bij de vrij hoge brug over de Veenwatering. Snel daarna passeerden ze de tol. Tolbaas Van Santen kwam naar buiten, om met de opmerking “t is de bus maar”, direct weer naar binnen te gaan. De omnibus reed zonder stoppen door naar Den Deijl, om passagiers te laten uitstappen en dan naar het eindpunt in het dorp.¹⁸

Mede door de bijdragen van het openbaar vervoer werd de tolopbrengst in het laatste kwart van de negentiende eeuw wat groter dan voorheen. Desondanks bleken de inkomsten van de Commissie vaak onvoldoende om hun uitgaven te dekken. Vooral de kosten van onderhoud van de weg vielen erg tegen. Ook reparaties aan de bruggen kwamen ten laste van de Commissie. Dat kon flink in de papieren lopen. De Wassenaarse architect en aannemer Gerardus Jacobus van der Mark (1866-1946) verrichtte bijvoorbeeld in 1917 reparatiewerkzaamheden aan een brug voor een

---

¹⁸ GAW 1896-1929, inv.nr. 2074; E.C. Houbolt, *Wassenaar en omstreken*, Leiden 1904, blz. 8-10.

bedrag van 454 gulden, ongeveer evenveel als een derde van de totale toelinkomsten dat jaar.¹⁹

Briefhoofd van een rekening die de Commissie in 1913 ontving van G.J. van der Mark. Hij verrichtte veelvuldig werkzaamheden voor "het Bestuur van de Paapweg". (Collectie Nationaal Archief, foto Albert Clobus).

Van een winstgevende exploitatie was nauwelijks meer sprake. Regelmatig kon dan ook geen dividend uitgekeerd worden aan de geldschietters. Na verloop van tijd was er zelfs te weinig geld om het meest essentiële onderhoud aan de bestrating uit te voeren. De vele kuilen en grote gaten gingen gevaar opleveren voor het verkeer. Het regende klachten, zowel van particulieren als overheidsinstanties. De gemeente Wassenaar stuurde zelfs begin juli 1918 een telegram naar de Commissie, met de mededeling dat vanwege het gevaar "onmiddellijk herstel" vereist was.²⁰ Afdoende maatregelen bleven echter uit. De Commissie besloot begin 1920 om geen tol meer te heffen. Ruim een jaar later was de Papeweg in dermate slechte staat dat Gedeputeerde Staten de weg afsloot voor doorgaand verkeer.²¹ De provincie Zuid-Holland en de gemeenten Voorschoten en Wassenaar waren van mening dat het zo niet verder kon. Zij namen het beheer van de weg over en de tolheffing werd in oktober 1922 ook officieel beëindigd.²² Het tolhuis werd voortaan als woning verhuurd aan de laatste tolgaarder, Jan van Santen, die nu voltijds veehouder werd. De eigendom van het huis was intussen door vererving overgegaan van de familie Steengracht naar de familie Schimmelpenninck van der Oye. De laatste familie verkocht het huis in 1947 aan de provinciale Waterstaat in Zuid-Holland.²³

¹⁹ NA Commissie inv.nr. 15.

²⁰ NA Commissie inv.nr. 10.

²¹ De Avondpost 1-10-1922.

²² De tolconcessie is bij Koninklijk Besluit van 4-10-1922 nr. 31 ingetrokken [NA Commissie inv.nr. 8]. Ook de media meldden dit, bijv. Het Vaderland 19-10-1922.

²³ Archief Kadaster artikel 1844 nr. 77.

Periode in dienst	Tolgaarder en zijn vrouw
<i>bij hoek Vinkelaan</i>	
1843 - 1854	Johannes (Jan) Knijnenburg (1808-1892) gehuwd met Josephina Maria Kuijkhoven
<i>Papeweg 41</i>	
1854-1874	Henri Scheublin (1811-1872) daarna zijn weduwe Zwaantje Kleinsmiede
1874-1877	Cornelis van Santen (1831-1903) gehuwd met Hendrika Maria van Duijkeren
1877-1888	Adrianus Knijff (1857-1935) toen ongehuwd, werkte samen met zijn moeder Aaltje Adriana van Duijkeren
1888-1922	Jan van Santen (1857-1949) tevens veehouder, gehuwd met Corneliske van der Wal

*Tolgaarders aan de Papeweg te Wassenaar en de vrouwen die met hen samenwerkten.*²⁴

Het voormalige tolhuis in 2024. Vergeleken met de foto uit omstreeks 1910, is het huis uiterlijk maar weinig veranderd. Wel is de lantaarn vervangen door een elektrisch exemplaar. Foto: Albert Clobus.

²⁴ NA commissie inv.nr. 15 en 16; GAW bevolkingsregisters Wassenaar; Archief Kadaster.

Commandopost Clingendael (Bunker van Seyss-Inquart) op landgoed Clingendael

De bunker van Seyss-Inquart lijkt uit de verte op een boerenschuur. Foto: Mariëtte van Lit.

Nadat Duitse militairen in mei 1940 Nederland waren binnengevallen, kreeg ons land een Duits civiel bestuur met aan het hoofd de Oostenrijker dr. Arthur Seyss-Inquart. Hij werd door Adolf Hitler aangesteld als Rijkscommissaris van het bezette Nederlandse gebied. Seyss-Inquart vestigde zich met zijn gezin in het kolossale landhuis Clingendael dat op Wassenaars grondgebied ligt, grenzend aan Den Haag. Huize Clingendael werd voor dit doel verbouwd; er kwam onder andere een grote huisbioscoop.

Met het oog op een mogelijke aanval door Engeland vanuit zee werd in 1942 begonnen met de aanleg van de zogeheten Atlantikwall, een verdedigingslinie die zich uitstreckte van Spanje tot aan Noorwegen. Onderdeel hiervan werd de Stützpunktgruppe Scheveningen, voor de verdediging van Den Haag. Hierin werd opgenomen de Stützpunktgruppe Clingendael met een commandobunker voor Seyss-Inquart. In deze reusachtige bunker kon Seyss-Inquart met zijn gezin en staf zijn intrek nemen in tijden van gevaar.

De bunker van Seyss-Inquart kreeg een grondplan van 60 x 30 meter. De architect August Kubitzka ontwierp een bouwwerk van tweeëneenhalve verdieping met wanden van 2,5 meter dik en een plat dak met een dikte van vier meter. Bovenop dat dak kwam een hoge kap met betonnen spanten waarop betonplaten liggen. Daarop liggen panlatten en dakpannen die de bunker het uiterlijk van een grote boerderij geven. Op de buitenmuren werden bovendien ramen en deuren geschilderd die de vermomming als boerderij compleet maakten. De bunker was zelfvoorzienend, met een aangebouwde keuken, een waterreservoir en een reusachtige dieselmotor.

Voor zover bekend heeft Seyss-Inquart nooit van de bunker gebruik hoeven maken. Toen de kans op een geallieerde inval op de kust steeds groter werd, vestigde hij zijn hoofdkwartier tijdelijk in het oosten van ons land. Seyss-Inquart werd na de bevrijding berecht en ter dood gebracht.

De keuken in de bunker. Foto: Nota van Uitgangspunten, Gemeente Wassenaar.

De bunker is na de oorlog door het Nederlandse leger in gebruik genomen als commando- en communicatiecentrum. Vanuit hier werd de buitenlandse inzet van het leger gecoördineerd. Inmiddels is die functie vervallen en staat de bunker leeg. De eigenaar, het Rijk, is nu op zoek naar een koper die de bunker een passende bestemming geeft.

Door de Gemeenteraad van Wassenaar is een Nota van Uitgangspunten vastgesteld, waarin een aantal randvoorwaarden voor mogelijk toekomstig gebruik is vastgesteld. Welke functies in de Commandopost kunnen komen, is een zaak van het omgevingsplan, dat nu . “Maatschappelijk-Defensie terrein” aangeeft.

Enkele aan de Historische Vereniging gestelde vragen:

Het Spreeuwennest in Wassenaar

Peter Strookman kwam recentelijk een foto van zijn opa en oma tegen op “vacantie” in Wassenaar. Ze zaten in het huis ‘spreeuwennest’. Data bij de foto waren 22 t/m 31 Aug ‘31.

Of wij wisten waar dit was en of dit huis nog bestond?

Binnen het bestuur werd de oplossing gezocht en gevonden. Het begin was een advertentie uit het Leidsch Dagblad van 14-07-1934.

Foto's van het Spreeuwennest uit het album van de grootouders van Peter Strookman.

Advertentie in het Leidsch Dagblad van 14-07-1934.

Dergelijke vakantiehuisjes hebben in de dertiger jaren van de vorige eeuw langs de Wassenaarse Slag gestaan nabij de Klip. Met landkaarten en prenten uit die tijd is het huisje Wassenaarse Slag 9 te herkennen, waarmee op een helaas niet al te duidelijke foto uit het gemeentearchief ook nummer 10 te vinden is. De huisnummering is intussen veranderd en de plaatselijke situatie is met de bebouwing van nu niet meer herkenbaar.

Met een verwijzing naar het gemeentearchief van Wassenaar en de daar te vinden foto's van de Wassenaarse Slag en de Klip bleek de vraagsteller ons zeer erkentelijk voor het zoekwerk.

Gertrud Grüneberg

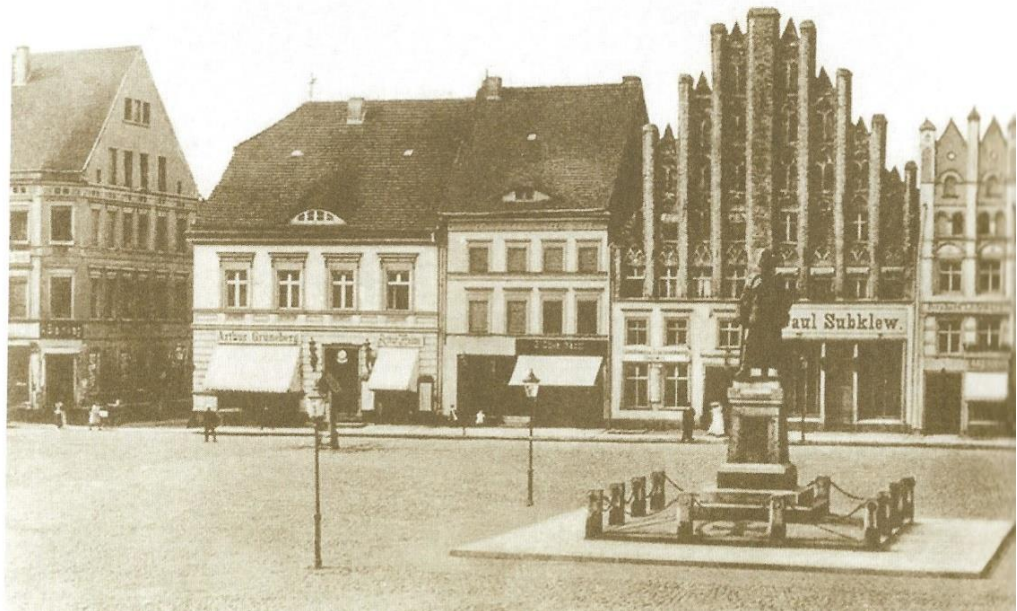
Docenten en studenten van de “Europaschule” uit Rövershagen in Duitsland zijn -bij monde van Petra Klawitter- op zoek naar informatie over Gertrud Grüneberg, die als Joodse vrouw tijdens de tweede wereldoorlog kans heeft gezien een concentratiekamp te ontvluchten. Vandaar liep het spoor naar een Wassenaars adres. Zij zou in ieder geval in 1946 nog hebben gewoond aan de Kievietslaan nummer 11.

De zoektocht bracht ons al snel naar een volgend adres aan de Doornweg 1, waar Gertrud als huishoudster werkzaam was bij het echtpaar Pieter Jozef André de la Porte en Eulalia Wilhelmine Brands. Vooral de zorg voor de dochter van dit echtpaar, Marianne Monica André de la Porte, was een belangrijke taak voor Gertrud. Niet lang daarna zijn de ouders van Marianne Monica André de la Porte gescheiden en is haar van origine Duitse moeder Eulalia Wilhelmine Brands opnieuw getrouwd met Robert Pander. Middels nazaten van de familie Pander hebben wij kans gezien Marianne Monica André de la Porte terug te vinden.

Laatstgenoemde (83 jaar oud) kon zich Gertrud Grüneberg nog goed herinneren. Gertrud heeft na verloop van tijd een Duitse man leren kennen met de naam Hans Kittel en is vervolgens weer teruggekeerd naar Duitsland. Ofschoon zij als tiener nog op vakantie is geweest bij het echtpaar Kittel – Grüneberg in Noord-Duitsland, kon zij zich de plaats niet meer herinneren.

Das Geschäft
von Arthur
Grüneberg am
Markt (2. Haus
von links)

Bildarchiv Museum
im Steintor Anklam.

Foto van de winkel van Arthur Grüneberg in Anklam, Duitsland.

Petra Klawitter heeft met onze informatie dit inmiddels overleden en kinderloze echtpaar kunnen traceren en daarmee is de zoektocht voor de “Europaschule” volbracht. Rest nog de plaatsing van Stolpersteine voor de ouders en broer van Gertrud Grüneberg, die het concentratiekamp niet hebben overleefd. Ons is gevraagd om de 83-jarige Amsterdamse Marianne Monica André de la Porte uit te nodigen voor deze ceremonie in september 2024. Uiteraard hebben wij graag aan dit verzoek voldaan.

Note bene: Als dank voor onze inspanningen hebben wij van Petra Klawitter en de “Europaschule” drie boeken ontvangen, waarin onder meer de geschiedenis van de ouders van Gertrud Grüneberg in het Duitse dorp Anklam, Arthur en Anna Grüneberg-Schüler, zijn opgetekend.